

DUAS ASSOCIACIONS

CATALANISTAS.

o hi ha idea, per grandiosa que sia, que pugui imposarse sense la constancia de una individualitat influyente ó sense 'l concurs de personas aptas pera infundirli vida y donarli prosperitat.

En lo cas primer, decadenta ó morta la personalitat qu' inicia y propaga la idea, aquesta pot decaure y fins arribar á perexer; en lo segon cas, la desaparició de un ó de varis no es síntoma de desaparició ó ruina de la idea.

Lo catalanisme, si bé deu molt y molt á certas y determinadas individualitats, com jamay ha viscut exclusivament d' ellas, ja que á llur entorn s' han aplegadas ó s' aplegan families més ó menos numerosas de gent resolta, no ha finit ni acabar pot fácil ó promptament.

L' insigne Aribau no morí sense haver ocasionat, ja de son vivent, un' activa y poderosa tendencia. Cada estrofa de sa «Oda á la Pàtria» y fins cada vers de las superbas estrofas eran tant com vibracions de la sagrada lira de l'

anyoransa, pressagis de nova Era, anunciació de immediatats y ben radicals trasformacions, en lo modo de veure y de sentir dels literats catalans.

Després de n' Aribau nostra renaxensa ha tingut la desgracia de perdre valiosos sostenedors, decidits y fermes partidaris, mes per ço no ha perillat sa existencia, per ço s' es mantinguda cada jorn més robusta fins arribar al grau d' esplendor qu' avuy dia es manifest á tot-hom.

Es que una causa tan eminentment *nacional* com la nostra (digan lo que vulgan espírits cavilosos ó espantadissos), una causa que te sas fondas arrels en la naturalesa humana, psicológica y socialment considerada, no dependeix de una ni de duas personalitats per magnas qu' ellas sian. Es que 'l catalanisme es un dret tant com un fet, y un deber tant com una necessitat.

¿Qué pot perjudicarlo, donchs? ¿Qué podria ocasionarli perill de mort?—Sols duas cosas: la incuria y l' exclusivisme.

La incuria, la dexadesa, l' abandono acaban ab tot. Axó es de sentit comú y pretendre demostrarho sería ofendre 'l del lector menos ilustrat.

Respecte al exclusivisme, si bè tots convenim en qu' es insensat y perillós, pochs son los que 's donan compte de cóm se practica, de cóm fermenta y arrela y de cóm deu impedirse sa crexensa. «Es un gram que fa de mal matar,» pensan molts que podrian ben emplear sas mans en netejarne 'l camp, valdament fós d' algun petit tros; y bè es pitjor que altres, lamentant que 's críe, en compte de procurar destruhirlo, no fan més que regarlo á grat-cient ó sense pensarsho, ocasionant sa conducta que crexi ab amenassadora ufanía.

A evitar la crexensa de semblants danys y á dexondir las que podem anomenar, valentnos d' una frase económica, forsas vivas de l' activitat catalanista, van encamidas y ben dirigidas duas associacions de distint origen y carácter, mes de fins igualment profitosos, que, en lo curt

temps que contan de vida, han adquirit ja celebrable desenvolupament.

LA RENAIXENSA s'ha complagut diverses vegades en citarlas y en cridar l'atenció envers las aludidas associacions, y nosaltres encara qu'á una y altra degám atencions inmerescudas, no podem deixar de retráurelas novament pera demostrar que llur existencia y prosperitat es ferma garantia no sóls contra 'ls dos mals que podrian malaguanyar lo catalanisme si que d'estímul y noble emulació pera las dos virtuts oposadas als citats perills: la laboriositat y la neutralitat ben entesas y realizadas.

Una d'ellas es la «Associació catalanista d'escursions científicas» y l'altra coneguda ab lo títul de «La Protecció Literaria:» totas duas eminentment prácticas y regidas per una curta série d'estatuts que, donant gran llibertat d'acció als qui mereixen la confiança de la societat, estalvien enujosos procediments y dilacions sempre perjudicials en la consecució de qualsevol objecte.

«Investigar tot quant meresca la preferent atenció baix los conceptes científich, literari y artístich en nostra benvolguda terra:» tal es lo propòsit de la primera de las mentadas agrupacions. «Practicar sortidas instructivas recreativas dirigintse als punts que, á proposta de la Directiva, aprobi la majoría absoluta de socis:» tal es lo medi no únich pero sí principal de obtenir los resultats que l'Associació 's proposa.

No s'anuncia, donchs, ab ridícula pompa y delatant aspiracions renyidas ab la modestia (virtut que, no extremantse, es la més escayenta á una societat jove y de joves composta en sa majoría); no 's manifesta la tendencia á conseguir totduna un gran y trascendental progrés que immortalisi per sí sol als fundadors de l'Associació y contribuexi á la immortalitat dels restants socis: se tracta bonament d'arreglar materials espargits, de inventariarlos ab lo possible orde y de conservarlos pera goig de la Societat y enhorabona dels que conservan algun afecte á la materna Pàtria. Sian molts é importants ó sian escas-

sos y modestos aquells elements, l' afició que 'ls ha reunits es estimable y no menos amable la conservació y alabansa d' ells. Molts y magnífichs sian, y no faltarà qui generalisi llur conexement; y si no son una cosa y l' altre, si tot just tenen alguna qualitat que 'ls caracterisi, ¿farán, per ventura, cap nosa als indiferents ó als partidaris de lo materialment positiu, ó merexerán, acás, censura dels homes doctes? No: en tot cas l' Associació, mentres evite lo que 'n podriam dir lirisme històrich artístich, es á dir entussiasmes puerils y deballestats, complirà una misió digne d' aplaudiment y que pogué ensajar tan sols la societat «La Jove Catalunya» prematurament disolta.

La existencia y progressos de la Societat á que fem referencia demostran que, además de perseguirse de mort la incuria y l' exclusivisme, se pren com ha de pèndres la misió del renaxement catalanista; es á dir no com un medi d' entreteniment banal, no com á bona conjuntura pera cantar angustias que no 's sufrexen, desenganys qu' están á milers d' horas lluny en lo camí,—si es que venen—y amors quals expansions despedexen un encens de monotonía que fa adormir als pochs versos; demostra, altemet, que la revivalla de la literatura y de las arts catalanas no consisteix en fressejar molt, en *moure xivarri* á tota costa, valdament la vergonya 'n quedi ressentida per molt temps y 'l sentit comú per més temps encara; demostra y prova que, sense pecar de severs é intransigents, deu considerarse cosa séria la necessitat de dedicarse á estudis y á investigacions constants sobre 'l passat y 'l present de nostras encontradas.

Avuy humil y caminant ab la deguda circumspecció á fi de no errar la camí ó ensopegar en son trascurs, ¿qui no veu ó qui dexe de comprendre que, temps á venir, pot ésser admirable lo contingent que posi de manifest, en tots los rams de la noble curiositat, l' Associació Catalanista d' excursions científicas?»

Y encara que, per desgracia, no pogués congratularse may d' haver format museo, colleccions y biblioteca qu'

acreditessen los esforços empleats ab entesa direcció; encara que las circunstancias li fossen tan contrarias que la constrenyissen tostemps á un círcul d' acció ben limitat ¿qui podria negarli la gloria d' haver procurat infundir saludable estímulo aclarint tal volta l' esment ó la concun- cia que tot home cabal desitja tenir de sas més naturals y aprofitables disposicions? ¿Qui podria regatejarli 'l mérit d' haverse interessat en la bona tendencia del catalanisme fent per manera qu' estiga tan apartat dels somniadors per sistema com dels positivistas pet vici ó necessitat? ¿Qui finalment, l' acusaria per haver treballat en la obra d' un hermós companyerisme?

Nosaltres, donchs, en nom de la redacció de LA RENAI- XENSA invitém á la Associació d'excursions á que no dup- ti ni temi; á que continúe, ab l' entusiasme d' avuy, perse- verant en sa empresa; á que conceptúi signe de vitalitat y progrés no sols l' augment de socis que 'ns consta va con- seguint, si que també la perfecta acullida ab que 's veu corresposta dintre y fora de Catalunya, y á la qual s' uneix avuy la nostra Revista.

L' altre Associació al comens nomenada, vé axís ma- teix á produhir un singular benefici á la producció litera- raria (prenent esta calificació en sa major latitut) á la di- fusió del catalanisme. Apoyantse sos fundadors en la condició de que es convenient y fins necessari animar als escriptors de tota mena y garantir, ja que no un lucro dig- ne, indemnissació de gastos ó dispendis aventurats, la «Protecció literaria» promou la factura y publicació d' obras catalanas, y á totes las que rehunexen alguna con- dició estimable acull ab vera satisfacció. Innegable es, per tant, que vé á oposarse ab son criteri y ab sa práctica, á la dexadesa y al exclusivisme: á la primera, oferint y cumplint relligiosament sas ofertes; al segon, prescindint de tota mira especial respecte á la indole de las obras y més encara de tota odiosa consideració personal.

En una societat bibliográfica que 's feya necessaria y tan ben pensada y oportuna com ho demostren los fruyts

que respecte á adquisició de llibres (1) y augment d' associats presenta ja avuy en dia.

Tota vegada que s'ols la literatura dramática pot atraure ab l'esperansa de uns drets de representació que per cert no compensan lo treball, ni premian degudament l' éxit, ni están en relació ab l' albur que afronta 'l qui al teatro 's dedica (2) (reclamant, en conseqüencia una reforma qu' equipari 'ls autors dramátichs catalans als d' altres païssos,) la institució que 'ns ocupa fa possible tota mena de composicions literarias, evitant, en la esfera á que alcança, la mort en flor de bellas aptituds.

Varias son, en efecte las publicacions donadas á llum que, sense l' aussili de la «Protecció» encara 's trobarian tal volta, inéditas, y moltas serán sens dupte, las obras que s' entregarán á l' estampa gracias á la confiança de assegurar la venta d' un número alsat de exemplars qual expensió, encara que á preu relativament módich, es tan convenient als autors com beneficiosa als associats.

Los suscriptors de LA RENAIXENSA conexen l' articulad per que 's regeix la Societat que 'ns ocupa, y saben quanta y quan definitiva importancia pot alcanzar si 'l moviment literari correspon al movils qu' á la institució animan, ja en quantitat y ja en qualitat d' obras catalanas que s publiquen.

En l'esperansa de que axís succehirá, en la gratíssima confiança de que no serán estérils los bons propósitos ni las ventatjas ofertas per la «Protecció literaria,» posarém punt final al present article manifestant lo vehement desitx de que, ab l' altra Associació avans recordada, continúe allunyant pera la patriótica causa del catalanisme la vergonya consegüent á la fatal incuria y al exclusivisme insensat.

J. RIERA Y BERTRAN.

(1) Crech que ningú'm farà 'l poch favor de suposar que, al referirme als bons llibres distribuïts per la Junta Directiva no prescindexo d' una obreta meua repartida com altrás de reconegut mérit.

(2) Parlém en tésis general, puix las pocas excepcions son notorias y no cal senyalarlas.

LO LLADRE CASULÁ

Á MON AMICH ARTUR GALLARD

i per etzar anéu alguna vegada de Mora d'Ebro á Tortosa, deixéu dresseras que seguint lo peu d'enlayrats rocams vos hi portarian: lo riu es un camí més planer y més curt y son, en sas marges, massa bonichs los paisatges pera que 'ls estiméu menys que las perillosas relliscadas que trobariau per terra.

S'hi anéu, donchs, seguint l'aygua, re hi fá que la paciència os corsequi un ó dos dias esperant que baixi 'l llaut del patró Batista: res hi fá: que no ha de recarvos lo temps; y sempre tindréu un recort del vostre viatge.

Lo patró Batista es l'ordinari més entés que va y vé de Mora á Tortosa. Fa trent' anys que ni un dia tan sols ha deixat lo viure al riu, y á no esser per los set fills que li doná 'l cel, bé podriau creure que ni cap nit tampoch s'ha separat dels seus rems y 'l séu timó. Ell bé té un llit y una calaixera á Mora, empero dorm y tanca 'l séu no-viatje en lo llaut.

Tots los pobles de la riva esperan que passi pera ferli 'ls séus encárrechs, y no manca quí, per més necessitat

qu' estiga de lo que desitja encomenar, si no es á n' el patró Batista no hi há perill qu' á cap altre ho donga.

Mes lo que plahenter fa 'l viatge en son llaut, es la xeramenta variada qu' os dona 'l patró. A mida que las curvas que 'l riu forma vos deixan veurer cosas, ell va explicantvos punt per punt lo qu' oviréu, per més que ni se li pregunti tan sols. Sab totas las riuadas qu' hi han hagudas, fins hont han arriuat: recorda, com si ho veyés, lo lloch hont alguns companys séus han trovat lo fi del viatge: tots los fets memorables qu' han succehit als pobles per devant dels quals passéu; en un mot, es la crónica viva d' aquell tros.

Mes lo patró té una flaqueza, creu en bruixas; pero d' una manera tan lamentable, qu' ho encomana á tots quants lo rodejan. De manera, que l' home que no tem una riuada per més perillosa que sia; l' home que ab sanch, més que freda, fermat lo llaut en lo rocám, espera en dias de tempesta que 'l perill cerqui á algú dels séus semblants pera donarli sa generosa ajuda, tremola si en las foscas nits d' hivern veu una llumaneta que camina per la platja, y s' esgarrafa si al passar per algun dels llochs hont lo trist recort d' una desgracia, li fa murmurá una oració, sent xisclar l' óliba.

Un cop que jo volía saber de que li venia aquesta preocupació que tan mal li feya, vaig atrevirme á preguntarli, y 'l bon home com si li sapigués greu ma curiositat, me respongué tot evadint la resposta:—*Algun dia li contaré tot.* Aquet dia no 's feu esperar molt, puig conveníntme passar á Xerta 'l vaig fé' avisar pera que á las deu de la nit, hora bastant fresca ja qu' á l' estiu s' anyoran tan poch los generosos petons del sol, m' esperés en lo Molí de Benisanet. Arribada que fou l' hora, vingué á ma casa á avisarme que 'l llaut ja m' esperava, un mosset del patró.

Agafant ma escopeta, ja qu' á Xerta deviam armarnos alguns companys pera anar á la cassa del salvatge, que per aquellas terras es com si diguessem á la cassa d' un reven-

tament per no axecárnosen may més, y agafant lo camí que, borejat de moreras, porta de Benissanet al Ebro ben tost vaig trobarme en lo llaut.

Aquest lo tripulavan, á més del patró, dos fills séus, un sirgador y 'l mosset. Al arribarhi y á una senyal del primer, los rem s' amaniren, se deslligá la corda que fermava 'l llaut á un tamarit, y lliscá aquell ab magestuosa calma riu avall, mentres trencava 'l silenci de la nit lo soroll de l' aygua, al esser tallada pe 'ls rem s'ó 'l cloqueig dels corps que 's disputavan una rossa qu' en la platja jeya.

No tardarem pas molt en trovar una corrent prou pronunciada pera que la gent de bordo pogués desá 'ls rem s' y seguir llarga estona enduts pe 'l riu avall, qual ocasió, aprofitada, serví pera que 'ls uns treguessin la petaca, y altres amanissin lo volantí per fer caurer algun llubarrot al sé' á l' assut.

Com lo silenci ja 's prolongava massa y jo frisava pera sentir parlar al patró, vaig dirli tot curiós:

—Y bé, Batista, vos que m' heu contadas tantas cosas á qual més maravellosas, y més interessants, ¿voldriau dir-me per qué os fan tanta pór las bruixas?

—¡Jesus, María, Joseph! esclamaren per ell tots los altres companys, mentres un d' ells feya la senyal de la creu.

No deixá de cridar-me l' atenció l' efecte qu' á tots havia produhit ma pregunta.

Vaig ferme explicá 'l perquè d' aytal aprensió, y mirant-me tots meravellats per ma incredulitat, y esgarriantse á cada brometa que 'ls feya de los follets, comensaren á explicarme tot lo que sabian per referencia, ó per propia culpa, acabant per ferme coneixer á la fi, que tota aquella gent estava, com se diu, deixada per complert de la má de Dèu.

¡Vaig sentirne allí de cosas!... Entre 'ls cassos que 's referiren no hi mancá alló tant sabut d' endimoniar una criatura, que ja era un *dimoni* per sa mare, y tréureli 'ls

mals esperits del peus: lo trovar en lo replá de l' escala d' una minyona que no tenia cor per estimar, un idem de gat tot farsit d' agullas, y saber d' ella que l' endemá 's tornava boja seguint á cert vehí que 's valia de malas arts; l' oblit d' un terrible amor ab certa beguda feta d' herbas arrencadas al punt de la mitja nit: l' anunci d' una mort somiant una completa caiguda de caixals, per fí, totas las preocupacions més vulgars fóren motiu de conversa durant llarga estona.

Allí, 'l que més y 'l que menos ja sabia son pervindre per medi de las cartas, si un aucell no li havia tret d' una urna; y de remeys estranys pera curar malalties que may he sentit nomenar, si varen donarsen! Alló pera mí era trovarme per complert dintre unas relacions tan sumamente novas y oposadas á las que sempre he conservat, que no podia esplicarme lo que sentia.

Anavam seguint aixís una conversa que donava tanta varietat y distracció, quan lo patró, descuydat, cosa que may solia, no esmentá que 'l llaut se trobava demunt d' un pedré. De cop, lleugera garbinada agafa de plé lo barco per la popa, 'ns fá donar un retruch á la pedra y á mí perdre 'l lloch.

—Barras, cridá ab tó imperiós lo patró, barras, á la popa! ¿Qué fá aquest avestrussás? digué diriginse al fill petit, que ni durant tot lo camí 'ns havia fet coneixe sa veu, ja que desde que deixaren los rems las bacainas no 'l deixaren á n' ell:—Barras, barras! tornava 'l patró. L' Angel, l' Antoni y 'l mosset qu' havian compres tot lo perill, procuravan surtirne y apretant las barras contra 'l pedré, ben aviat lo llaut torná á seguir 'l curs, y com lo lloch que passavam tenia poch fons los rems tallaren l' agua un altre cop.

—M' estranya que tinga tanta son vostre fill, vaig observar al patró; aquesta tarde quan he estat á Mora també dormia, y segons m' ha dit lo gran, lo dematí l' havia passat aixís mateix. Digueu: ¿no es pas *sonámbul*? vaig dir jo mitx rient.

—Oh, y 'l que dormiré, respongué lo patró, tot planyentse: may lo veurá qu' enrahoni, sempre dorm ó menja: quan hem de sirgar, ó be 's lo darrer d' agafar la corda ó 's queda per amollarla, y no pocas voltas rema ab los ulls cluchs.

Lo minyó de que 's tractava al oure tals carrechs per part de son pare mormolá tot baixet paraulas que no vaig entendre, mes que feren esclatar en fortas riallas á son germá y á l'Angel.

—Veu, digué aquest, dirigintse á mí: veu aquí 'n té un altre: la bruixa li va dir que fos sempre *dormilega* y gandul, perque 'l dia que s' espavilés li esdevindrian grans mals y ell no s' ho ha tingut de fé explicar duas vegadas: sempre jéu.

—Ja va, vaig dir entre mí, aquesta gent está embruixada.

Seguirem aixis per llarch tret y ja feya duas horas qu' haviam sortit de la vila: veyam enrera entre las sombras de la nit, l' altiu castell de Mirabet, aixecantse magestuós sobre 'l arcam que fa sos fonents, y poch á poch arrivarem al terme de Benifallet. A mida que 'ns hi acostavam, lo patró anava entristintse, se feya menos enrahonador y de tan en tan dava miradas á la platja, deixant escapar sospirs d' impaciencia com si frisés pera allunyar-se d' aquell lloch.

—Ja 'ns acostem á Benifallet, eh patró? vaig preguntarli.

Sí, 'm respongué mitx distret, alsat de peus al timó y ab lo coll estirat, dirigint la vista al poble qu' ab tot y la fosquetat de la nit somiava á la marge esquerra del riu.—Remeu, noys, remeu, feya, y no pareu fins á l' ermita de Tivenys.

—Per qué tanta pressa, patró?

—Per qué? S' apresurá á dirme, y mudant lo tó: per qué?...

Y aquí sens dupte 's recordaria de la promesa que 'm tenia feta, y com devia veure una ocasió que ni triada

pera satisferme, 'm digué baixant cada vegada mes la veu:

—Perque 'l dia de avuy ve á recordarme cada anyada, qu' ab tot y mas suadàs de trenta anys, que ab tot y l' escanyarme per fer guardiola, veig ma vellesa y vuyt lo recó de quatre quartos...

Aixó m' omplí de misteri, confesso que no vaig entenedrel, si bé aixó ja no 'm venia de nou desde qu' anava ab aquella bona gent.

—Vosté m' ha preguntat, seguí 'l patró, porque creya en bruixas y jo li he promés que li contaria, porque també vuy qu' hi creguí vosté: ara es la bona ocasió, vaig á ferho y entenguí que cap home al mon ha entrat al meu pit com ara va á entrarhi vosté...

La mena de comensá 'l cas ja 'm picava l' interés: aixis es que apoyant los colses als genolls y las galdas als punys, vaig adoptar la posició mes propia pera que 'l patró 's convencés de que no anava á predicá 'n desert.

—Fa dos anys, continuá, que mon fill petit, aquest que vosté veu adornit sempre, vaig haver esment de que tractava la filla gran de la bruixa de Mora: cosas de jovenalla: com que 'l nom d' aquesta dona es massa conegut per prou dolent, vaig creure que no era del cas que vingúes á barrejar-se ab lo meu, que fins avuy, gracias á Deu, puch deixar-lo net de tot á n' els meus fills, aixis es que vaig oposarmhi de tal mena, que al fi vaig conseguir que 'l noy ni tan sols veyés á la que ja 'n deya sa *promesa*... Més veli aquí qu' una nit, en que jo m' estava confiat dormint com de costum en lo llaut, se m' aparegué un home alt, alt, molt alt, tot vestit de blanch, ab uns ulls més relluhents que 'ls d' un llop, y tot posantme una manassa de ferro sobre las espatllas me digué *tu no vols casar de grat ton fill ab la Joana, donchs be: ho farás per forsa quan al xich despres que li manqui l' alegria, perdi la salut*... Vaig des-pertarme; un suhor fret y un tremolor no 'm deixaren per llarch temps: la fantasma s' anava fonent, fonent, se li apagaren los ulls, y 'l drap blanch qu' avans lo tapava aná desfentse, y tot estenentse mes y més, y perdent sa

blancura, desseguida va confondre's entre las sombras de la nit: faig que mos ulls s'acostumin á la claror y mentres sento un brugit aprop, vaig per estendre las mans y trobo el meu pobre noy, que dormint al costat meu se revolcava pres d'una calor inaguantable: cert que llavors tornant en mí veyia palpablement que tot era un somni; á no ser aixis, li confesso que hauria pres á mon fill per lo fantasma ¿ho creurá? encare portava lo llensol embolicat... Mes, no, pobre xicot: era un bon minyó!

Passaren dias y ja ni m'amohinava pel somni aquell, quant esmento una vegada que 'l noy anava perdent el color; que l'alegría ja no l'acompanyava com sempre; que de xarreïrot qu'era avans se tornava tot callat, y que molt sovint, molt sovint y ab tot misteri, com si li haguessin dat una mala cosa anava á casa la bruixa. No hi havia cap dupte: lo noy estava endemoniat.

Molt temps d'aixó, una altre nit, vaig tenir un somni també tan estrany que jamay s'esborrará de mon pensament. Pareixia que 'm trobés en lo mateix lloch d'are; y al dir aixó lo patró obrí uns ulls sens mida, y acostant-se més á mí doná una llambregada, tot espaordit á las rivas de Benifallet. Era si fa no fa, esta mateixa hora, continuá, tocava la mitja nit en lo poble y jo anava á cullir las atmetllas, perque ha de saber que jo tinch una pobresa en aquest terme: hi ha somnis que semblan veritat: tot lo qu'are veig ho tenia tan present tot somniant! Com li dich, jo anava á cullir l'atmetlla y ¿quina no fou ma sorpresa quan se m'aparegué lo mateix fantasma de l'altre vegada que dihentme: *vina y calla*, anava fentlas caure y cuilintlas després. *Cad' any veurás lo mateix* afegí *¡ay de tú si algú 'n sap res!* Vaig despertar-me espantat, y 'm semblá també, com en lo primer somni, veure encara lo fantasma com desapareixia pel fons del llaut, y també com llavors, ¡cosa estranya! vaig trobar lo noy dormit ab lo llensol que l'embolicava...

—Y bé, vaig interrompre, sorprés per tal relació y desitjant trobarme al desenllás, també fou cert est somni?

—Si ho fou! Massa per ma desgracia, me respongué: dos dias no havian passat encare que vaig anar ab mon llaut á aplegar l' atmetlla, sempre ab la memoria que tan torment me donava del somni aquell: ma sorpresa fou tan gran al entrar en lo tros, los arbres estavan enterament desconeguts... vaig callar, y res mes va saberne ni 'n sabrá may ma familia: los hi tinch prohibit que m' en parlin y tots se creuhen qu' es perque ho tinch empenyat...

No pará aquí 'l tot: desde aquellas fatals nits, lo noy me serveix menos cada dia y ja fa dos anys que 'l fantasma cull las atmetllas per compte propi...

Callá 'l patró, y fiu bé, perque vos dich ab tota franquesa que ja no sabia per quins mars navegava d' un cas tan inverosímil pero tenint un testimoni de tant preu que 'n donava rahó.

—Veu: are com are, seguí despres d' una prolongada pausa, vé que la cullita d' enguany se presenta bona, grat sia á Deu en mos atmetllers: las brancas s' esqueixan al pes de son fruyt, tot fa goig... pero ahi 'm digueren que 'ls arbres s' anavan pelant!...

Lo patró 's deixá caure asentat ab la ma al timó y tot quedá en silenci que tan sols interrompia l' oreig de mitja nit al passar per las escletxas de las arbredas vehinas. En aquell precís moment lo rellotge de Benifallet tocá dotze horas y com si ellas fossin la senyal pera donar vida á la gent de bordo qu' ab tanta indiferencia seguia lo camí, lo patró s' alsá espavordit, y mentres ab la ma dreta aguantava la corda del timó ab l' altre m' agafava estretament lo bras.

—Lo fantasma, lo fantasma! cridá, las dotze, la mateixa hora de cad' any!...

Tots los del llaut, menos lo fill petit, deixaren los remos y de peus als banchs fixaren sa vista á Benifallet. Jo 'ls vaig imitar y á la claró de las estrellas m' semblá veure com tres figuras blancas que rodejavan los atmetllers.

—Aquestos son los fantasmas? vaig preguntar mitg sorpres de lo que veyá y perdentme en un mar de duptes y de misteris.

—Aquets, si senyor, respongué 'l patró tot posantse 'l dit als llavis, com volguentme imposar silenci, mentres deya á n' els altres, *remeu, noys*, remeu, allunyemnos d' aquest lloch.

L'Angel tremolava com la fulla al arbre y sovint besava 'ls escapularis de la Verge de la Font Santa, que penjats al coll portava.

Los minyons anavan llestos á agafar altre vegada 'ls remes, quan á mí se m' ocorregué, que si bé era natural que las bruixas ó'ls fantasmas surtissen al punt de la mitja nit, y qu' atmetessin com á moda corrent l' us dels llansols blanchs pe 'l seu ofici, no podia empassarme l' objecte que portavan al arregar las atmetllas: aixis es que revestintme d' un valor que may havia conegut, pero que vaig creure necessari pera evitar un trastorn al pobre vell, vaig dir decididament:

—Noys, deixeu 'ls remes, amarreu lo llaut y qui vol seguir que 'm segueixi.

—Com, qué vol fer? preguntá maravellat lo patró. Per Deu no 's perdi: ja n' hi ha prou ab mí, alabat sia Deu.

—Quí vol seguirme? vaig tornar á preguntar.

—Si porta la escopeta jo, respongué el mosset qu' havia escoltat nostra conversa.

—Qué si la porto?... Anem, teniu alguna eyna patró.

—Per Deu pensi lo que va á fer, esclamá aquest esmerantse á rentarse las mans de lo que podria sucsehir, miri qu' ab las cosas del altre mon ningú hi pot res...

Atracarem 'l llaut y saltarem en terra lo mosset y jo.

Si dech parlar ab franquesa, jo no las tenia totes ab mí, y encara qu' á tot alló jo no sabia veurehi més qu' un enredo, ab tot la conversa del patró no 'm deixá massa tranquil, y per lo que pogués esser no pensava allunyar-me massa dels meus companys.

Quan ens veyeren tant resolts, lo patró digué á n' els altres: *seguíulos!* A tal proposició l' un ronsejava y l' altre 's feya de pencas, pero per *si ets un cobart*, y *si ja no ets home sino 'ls seguim* l' un per l' altre s' animaren y

provehits de qualsevol cosa que 'ls pogués servir per la defensa ben aviat los tinguerem al nostre costat.

Animat un xich mes devant de la resolució d'aquells xicots, vaig atrevirme á dar algun pas mes, fins á situar-me á certa distancia dels atmetllers desd' hont podiam oure per complet lo que 'ls fantasmas deyan de la cullita.

Lo patró escoltava sens respirar, y ab lo dit als llavis com de costum imposava silenci á n' els demés, pero per més que no *anavam sols*, ell may me deixava sino perque contés ab mon valor, al menys pels efectes qu' ell creya segurs de ma escopeta.

No tardarem pas molt en fernos carrech de las cosas casolanas dels culliters y en convensens de que las atmetllas tenian lo séu gust per aquells paladars. De sopte 'l patró m' agalá pel bras, mentres deixava aná una rialla de satisfacció.

—Jo conech aquestas veus.. me deya; sí, jo las conech... aixó no son bruixas...

—Voleu dir patró?

—Aixó no son bruixas, tornava sens escoltarme y es-sent pres d' un tremolor que 'm feu temer per la seva salut.

—Patró, patró, vaig observarli, no 'us ho prengueu aixis, deixeu fer, deixeu fer...

—Aixó no son bruixas, seguia altre cop sens poguersho acabar, aixó no son bruixas, aixó son... lladres! cridá ab forta veu: lladres, més que lladres!...

—Lladres? vaig dir jo, donchs foch á n'ells, y vaig disparar ma escopeta ja gratscient al aire.

Al sentir lo tiro lo patró y 'ls minyons investiren cap als atmetllers: los fantasmas que no eran més sorts qu'ells se menjaren la partida y desaparegueren com un llamp, mentras lo llansol que 'ls cubria volejantlos, me 'ls presentava com si fossen moros, en la festa popular d' un *cós*, pero si per cas uns moros sense compassió, perque deixaren á terra á 'n el company que, més atrevit, enfilat á l'

última branca havia fet tocá son clatell á la terra al avis donat pel xiulet de la bala.

Al veure'n un de caigut tots correguerem al lloch del robo: lo fantasma, veyentse mort, ja s'hi ensejava, perque estava més inmóvil qu' una roca; pero lo patró ab sa má de ferro agafantlo per un bras, li feu guardar una posició propia dels que viuen.

Lo mosset, l' Antoni y l' Angel per més que veyan lo que passava no s' atrevian á massa ja que encar los durava 'l dupte: lo patró, sobre tot, no se 'n podia dar compte; tenia encara agafat lo bras del pobre caigut y se 'l mirava atentament, tot movent lo cap, com volguent dir:—*¡Quí ho havia de dir!...*

La cara del presoner era més blanca que 'l llensol que 'l mitj cubria, y fent servir los genolls de peus, s' arrastrá fins als meus demanantme perdó ab una veu tota desfallida.

—*¡Qué 't perdoni!* digué 'l patró per mí; ¡que 't perdoni!... y, després d' un moment de pausa, ab tó resolt, continuá: sí, ja t' he perdonat... Tu no m' has fet res, tu ets un pobre miserable qu' afamat com vas, mossegas allí hont pots: sí, ja t' he perdonat... ja t' he perdonat... y seguia mirantse'l encare ab lo dupte qu' ho veyia tot.

—Bé, vaig dir jo mogut á compassió, per lo que 'm semblava veure en lo que deya 'l patró; ja 't perdonarém, pero avans cal que 'ns diguis ¿qué 'n fan los fantasmas de las atmetllas?

—Tot ho explicaré, respongué més mort que viu, y veyent en sa confessió obert lo cel de sa llibertat.

En tant lo mosset anava recullint tot lo que 'ls fantasmas havian deixat en sa fugida, y quan fou á estirar 'ls llensols qu' encara embolicavan á nostre presoner, esmentá qu' unas lletras posadas á un dels seus panys eran molt parescudas á las que 'l patró tenia en tota la seva roba; al véureho aquest, llensá un crit de ràbia agafant lo tros que contenia 'l seu nom.

—¿Fins aixó? esclamá dirigintse á n' el pobre agenollat

que ni 'l permís d' aixecarse volia, pera mantenirnos en constant compassió; ¿fins aixó? Mes... ¿cóm pot ésser?... ¿Cóm pot ésser?...

—Tot vos ho contaré, respongué 'l pres; tos vos ho contaré, si voléu escoltarme.

Ningú respongué, tot s' anava presentant més difús per tots, y sols lo patró, que podia tenir lo fil de tan enredo, no gosava agafarlo pe 'l cap.

Lo pres aprofitá aquest moment de silenci y comensá aixís sa relació:

—Fa tres anys jo era un home de bé; l' haverme'n vos tingut set á casa vostra 'n son los millors informes: jo no us enganyaré. Un dia, no sé cóm, me faltá la confiança á casa vostra perque avans vos havia faltat una dobla de quatre que teniau desada en cert lloch que sols coneixiam, á lo que creyam, vos y jo, y sens volguer atendre averiguacions ni cosas, que poguessin presentarme com á innocent, me diguéreu sens compassió:—*Búscat amo*.—Vos prou dissimuláreu l' objecte de tal determini, mes per ningú fou un secret que jo era un lladre, y en vá fou que jo anés de porta en porta buscant feyna: no hi havia més remey, si jo volia menjar y estalviar un trastorn á la pobre velleta de ma mare, que sempre m' havia ensenyat á respectar lo que fos d' altre, devia pendre un determini y allunyar-me de Mora; pero ¿ahont anar? Jo tampoch podia avenir-me á que s' estengués aquesta taca que 'm tiravan demunt, y mentres perdia 'l temps cavilant, com lo méu guany may m' havia permés ferme un reconet per certas necessitats, no vaig tenir més remey, per rábia á vos y á tots los qui tan mal me volian, que viure del que trobés.

Un dia que 'l fill de la bruixa sapigué 'l méu modo de viurer, *vina*, 'm digué; me feu proposicions que la necessitat acceptá.

Una vegada, com vos sabéu, vinguéreu á casa la mestressa y la barallareu perque 'l vostre fill tractava la seva noya gran, més aixís que fóreu fora comparegué 'l de casa

vostra y gracias á las cosas que li digué y li feu la bruixa, prometé 'l vostre fill casarse ab la noya, costés lo que costés, y d'acort ab tots fervos pagá 'l dot que li pertocava y que de grat may li donariau.

Ell es lo qui se vos aparegué aquellas duas nits vestit de fantasma, fentvos á saber que may més lo veuriau alegre y que no volguessiu pas saber qui aplegava la cullita de l'atmetlla.

Sempre venia á casa y may entrava sol; quan no l'acompanyava un llensol l'embrassavan unas estoballas, ¡si vegessiu quín armari s'havian arreglat! Duas anyadas fa qu'ab lo fill de la mestressa y 'l Cigalé venim á fer la cullita y Déu sab fins quan hauria durat á no passar lo vostre llaut aquesta nit.

Aquí acabá 'l mosso, y per la franquesa ab que s'havia explicat, vaig ferlo alsar.

Lo patró restá llarch temps pensatiu, volguent lligar caps ab tantas cosas novas com sentia: per últim trencá 'l silenci:

—¡Dèu de Dèu! esclamá com parlant ab sí mateix, ja m'ho semblava qu'ell era l'fantasma dels somnis: vet' aquí la tristesa y 'l gandulejar...

—Jo, pare, interrompí l'Antoni, crech que 'l xich está embruixat y que tot lo que fá es per art del dimoni que li ha donat aquella mala dona.

—No ho creguis, Antoni, vaig dirli: los dimonis no roban llensols ni atmetllas: ¿véus? aquí tens una bruixa, res més la separa de tu que la seva dolentería.

Lo patró seguia tot preocupat, jera tan nou tot alló per ell! Com que 's ficava de plé á la vida íntima dels fantasmas y mals esperits que tant temia, ho veyá tot massa, massa cassolá...

—Bé, ¿qué 'n fem del pres? vaig fer tot distrayentlo.

—Endúrmenlo fins á Tortosa, 'm contestá; després lo tornaré á Mora y ab la bruixa 'ns veurém las caras.

Lo mosset, que com á més jove devia tenir més aviat un budell vuyt, nos feu adonar d'un coch, un conill

escorxat, amanit per la brasa, y una boteta que s' havian deixat los lladres.

—¿No es pas embruixat? vaig preguntarli tot rihent.

Ningú 'm torná resposta.

—Donchs, patró, ¿qué 'ns menjém lo tech dels fantasmas?

Y com semblés véurehi certa vacilació, ajudat del mosset, comensárem á cullir brancas secas d' alba y salzers, y prop de l' aygua, un foch ben encés nos doná un caliu que semblava 's posés d' acort ab mí pera ferme lluhir una má que tinch d' ángel pera fer conills al *ajo*.

—¿Y 'l noy, patró? vaig preguntar quan los quartos del conill comensavan á daurarse.

—Encara dorm, respongué 'l mosset. ¿Voléu que 'l desperti?

—No, feu lo patró, que dormi, qu' aquesta será la darrera vegada qu' ho fassi ab tan de gust.

L' Ángel tragué uns quants pans de la cambra y 'ns amanirem á sopar.

No bé estavam tots assentats alabant l' aroma del rostit conill, quan lo noy que dormia 's despertá, y mirantnos ab uns ulls fingidament adormits:

—¿Veyéu, digué, si son veritat los somnis? Somniava qu' anavam á sopar, me desperto, y té, ja estéu tots amanits...

Lo patró alsá la plata en la que 'l conill lluhia 'ls daurats del all y oli, y anava á tirar-la pe 'l cap del séu fill, quan jo, veyent més fácil lo sopar al riu que 'l cap del noy plé de verdanchs, vaig aturar son bras.

FRANCISCO MANEL PAU.

MEMORIA

LLEGIDA EN LA

ASSOCIACIÓ CATALANISTA

D' EXCURSIONS CIENTÍFICAS (*)

E retorn ja de ma expedició á Ripoll y San Joan de las Abadessas, per la present tinch la honra de donar compte á l' Associació de sa digna Presidencia del resultat de mas observacions y del fruyt de mon curt viatge, no solament als punts indicats, si que també á la Garriga, hont he trobat curiositats molt dignas de nostra atenció.

Dech comensar per donar gracias á vosté per las cartas de recomendació que m' doná, tan oficials com particulars y que contribuïren moltíssim á la bona acullida que per tot se m' fèu.

Un' altra observació crech del cas consignar, y es que he tingut un cuidado preferent en fer conèixer per tot l' existencia y l' objecte de nostra Associació, fent comprendre la gran importancia que tè per nostra Pàtria 'l que tothom la faoresca pera que, ab l' ajuda de Dèu y ab la bona voluntat dels fills de la terra, de modesta que avuy es, s' arrelí y creixi poderosa per tot Catalunya. He tingut la satisfacció de veurer acceptat ab entussiasme nos-

(*) Llegida aquesta Memoria en sessió de 11 del passat Agost y haventse acordat sa publicació, hem cregut qu' enlloch mellor qu' en *La Renaixença* podian complir-se los desitjos de la *Associació Catalanista d' excursions científicas*, la qual aixís com lo mateix autor nos ha autorisat degudament per donarla á llum.

tre pensament per personas il·lustrades de totes condicions y carreras, que m' han felicitat y animat y s' han mostrat disposadas á ajudarnos sempre que la ocasió ho demani. Lo poble, lo bon y ver poble catalá, está per tot arreu mès aficionat á conservar nostres monuments de lo que s' podria creurer á judicar per l' estat de ruina y abandono en que jauhen molts d' ells, y que s' es atribuhit injustament moltes vegadas als impulsos populars, essent las mès degut á interessos egoistas ó á iniciativa criminal de mès altas classes.

Comensant per ordre cronològich ma relació, dech ocupar-me primer de la Garriga. L' aspecte d' aquesta població senyala bè sa antigüetat, veyentse en moltes casas finestras gòticas de primorós treball y alguns portals de notable arquitectura. L' iglesia, encar que gran, es moderna y poch digna d' atenció; la fatxada barroca no deixa de presentar certa grandesa. Lo mès notable de la població es: la casa nomenada de 'N Casellas, hont se conservan vestigis d' antiquíssimas construccions, no ben definidas: l' ermita ó iglesia de Ntra. Sra. del camí á fora de la població, propia com l' anterior de la noble familia Rosselló, coneguda per ca'N Terrés; y l' iglesia de la Doma, plena de quadros y retaules de molt valor. Los dibuixos que vaig treure'n son los següents:

(Núm. 1.) *Pati de ca'N Casellas.* La disposició especial de las arcadas sembla probar que no s' acabá l' obra y qu' es sols un començament. La porta de la dreta conduheix á unas habitacions abovedadas ahont va á parar lo regaró que s' veu en primer terme y que engull l' aygua termal destinada als banys. Aquesta aygua neix en lo mateix pati y tè (segons me digué l' llogater) 4 ó 5 graus de temperatura mès que la dels altres establiments del poble, tots los quals la tenen que bombar. Aixó fèu sens dupte que la tradició digui qu' es aquesta la primera casa de banys, ja alsada pels romans y que en ella morí, en el moment ó poch després de banyarse la filla de Wifredo, Chixilona, monja de San Joan de Ripoll (avuy de las Aba-

dessas), qual sepulcre s' troba en la citada ermita de Nostra Senyora del Camí. En un dels quartos interiors s' hi veuhen sis ó set tinas de mampostería, disposadas com cubells de fer bogada, unas al costat de las altrás, en las quals encara avuy s' hi banyan molts pagesos y altre gent de la comarca: es duptós no obstant qu' alló sigan los primitius banys com me volgué fer entendre qui m' ho ensenyá. Mès probable es que, no acabat l' edifici, se destinés l' aygua calenta á l' obtenció y purificació del oli, qual aplicació tè actualment tota aquella part mitj soterránea del edifici. De tots modos, la construcció de las bóvedas, fetas totas de pedretas y morté (ó potser ciment) y la solidesa de las columnas del pati, totas de pedra picada, indican clarament que l' obra es molt antiga y d' importancia. A fora de la casa, á la dreta de la entrada, hi ha grabat sobre la pedra un escut, qu' es probable siga lo de la familia, y representa una creu sobre una enclusa. L' entrada es molt típica puig forma un petit pórtich, sobre del qual avansa paralelament á la fatxada lo primer pis: aixó indicaria probablement que la casa era un establiment de banys ó estigué destinada á serho, puig en tot lo poble no s' en trova cap mès que presenti igual ó parescuda disposició.—Al costat de la entrada, á la esquerra, s' alsa una capella que conté un Sant Christo molt antich y digne de ser vist.

(Núm. 2.) *Ermita de Nostra Senyora del Camí.*

(Núm. 3.) *Portal de la mateixa.*

(Núm. 4.) *Detall dels dos capitells* (de las columnas de dit portal.)

(Núm. 5.) *Bacina de captas de la mateixa* (calcada.)

Com ja queda indicat, s' alsa eixa ermita ó iglesia á cosa d' un quart del poble, al costat de la casa payral nomenada de ca'N Terrés y propia de la familia Rosselló. Sa forma d' una sola nau, de volta de canó, sense finestras laterals ni altres altars que l' altar major, indican tant com la mateixa arquitectura del portal, qu' es obra bizantina del segle VIII ó IX de nostra era. En lo interior se troba lo sepulcre de la filla de Wifredo, col·locat en una especie de ninxo

obert en la pedra al peu del altar major y á la dreta del mateix. Tè la forma d' una caixeta cuadrilonga; la tapa es un prisma triangular; sas dimensions demostran que s' construhí molt després de la mort de Chixilona, puig no tindrà mes enllá de tres pams d'enfront per dos d'alt. Conté 'ls ossos d' una calavera, conservantse bèl' cráneo y un dels fémurs, que segons observació del metje Sr. Manzanegue que m' acompanyava, acusa per son tamany una estatura molt elevada en lo personatge á qui s' diu pertanyia.—L' altar major conté alguns retaules de poch mérit, tan artístich com arqueològich.—Una bacina de captas me semblá mès digna d' atenció y la vaig calcar, acompanyant lo calq de (núm. 5) pera que 's puguia formar una idea de son dibuix, que representa lo pelícano alimentant ab sa propia sanch los seus fills. Es de coure y molt ben trevallada: en lo calq no ha pogut quedar sino lo dibuix del centro: las orlas, ben ornamentadas, no las poguí obtenir ab netedat.—Part de fora, sobre la mateixa porta d' entrada, s' hi troba una lápida col·locada verticalment, que vaig probar de calcar, mès sens effecte, tan per l' estat deteriorat en que está á causa de sa antigüetat y de estar exposada á l' intemperie, com també per falta d' eynas y ajudant apropiat. No obstant, gracias á l' amabilitat del propietari, Sr. Joseph de Rosselló, que recomano al agraïment de l' *Associació*, poguí treurer copia de son contingut, y es com segueix:

»Hic requiescit bonæ memoriæ :: ax::loni Deo dicata filia Wifredi Comi Dimittat ei Deus Amen. q obiit VIII Kalendas Marzii Era Dccc Lxxx iij anno Dni :: CCCXLV anno Liiij Leodovico Rege»

Aquí descansa ::ax::lona de buena memoria dedicada al servicio de Dios hija de Wifredo Conde. Dios le dé descanso. La cual murió en 22 de febrero de la era 983 año del Señor 945 y del Rey Ludovico año 55.»

Nota: als 22 Juliol de 1793 lo Mag^{ch}. Jph. de Rosselló y Terrés, ciutadà honrat de Barcelona, concedí á petició de D. Jaume Pascual, Canonge del Monastir de las Avella-

nas, Ex-Abad de dit Monastir, arrencar dita pedra en que està la Inscripció y en lo detrás de ella se troba un Floratge, y en lo mateix dia fou tornada á col·locar á son antich puesto y fou posat guix en las junturas.—quod notatur ad perpetuam rei memoriam.»—Esta es la copia del paper que m' posá de manifest lo Sr. Rosselló. Lo notable es que semblant lápida no s' trobi en lo mateix sepulcre, el qual com he dit está adintre, y sols t' grabada una creu en un escut circular de igual forma que la que figura sobre l' enclusa en lo de la fatxada de ca' N Casellas. Me digué lo Sr. Rosselló que probablement se parlaria d' ella en alguna obra d' En Balaguer ó d' En Bofarull, puig que un dels dos ó tots dos sap ó havia sentit á dir qu' estigueren allí. Per sa situació y construcció jo crech que la capella es anterior á la mort de la dita filla de Wifredo, y que, morta aqueixa, s' enterrá prop d' ella, posant'hi á sobre dita lápida, la cual fou més tart trasladada ahont avuy se troba com per donar mes veneració á l' edifici y l' esqueleto depositat cuidadosament en l' urna de pedra actual. L' antigüetat de la construcció la demostra sobre tot la entrada, y per donar' una idea, vaig copiar los capitells, qu' es llástima no sigan igualment ben conservats, puig lo de la dreta, qu' es el que está més fet malbé, t' en lo plinto una inscripció que no puguí llegir, y está plé de símbols y alegorías. Semblant mutilació es deguda sens dupte á algun mal intencionat y per resguardar la portada de noves profanacions, lo Sr. Rosselló feu col·locar anys enrera devant d' ella un reixat de ferro, que sens tapar la vista impedeixi á mans indignas sa obra destructora. Digna d' imitació y de lloansa es tan patriótica previsió.—Al voltant de la capella hi havia antiguament un cementiri, puig fa uns seixanta anys que al alsar unas tapias y remourer lo terreno, s' hi trobaren molts ossos humans. Avuy es capella pública y t' per nom—Iglesia de Nostra Senyora del Camí y de San Miquel: lo primer s' explica per sa situació sobre l' antich camí de Vich á Barcelona y ls que van de la Garriga á l' Atmetlla, Riells y San Mi-

quel del Fay. L'única cerimònia notable que en ella se celebra es lo cant de las lletanías, que tè lloch lo dia primer de Maig, y entona l' poble en professó, acudint'hi gent de molt lluny.

Queda de totas maneres per estudiar l' autenticitat dels restos depositats en esta capella y el fixar lo nom del personatge qu' está mitj esborrat, encara que se l' sol anomenar entre 'ls coneixedors de la historia del país Chixilona: qüestions que recomano á mès il·lustradas intel·ligències y per qual resolució m' declaro ingénuament inapte.

Ans de deixar l'Església, lo senyor Roselló m' feu veurer un tros de cornisa y un altre de columna estriada, de marbre blanch, que tè guardats en lo interior de la capella y que trobá fa set ó vuyt anys fent unas obras per allá á la vora. Lo tamany y la delicadesa d' abduas pessas demostren que pertanyían á algun edifici de vastas proporcions y d' elevat destino, siga palau, termes ó gimnás: debia ésser ó construït pels romans ó d' época molt posterior; lo cert es que en la direcció ahont se trobaren y en una gran extensió del bosch que rodeja aquell siti, s' veuhen parets y mès parets, mitj soterradas baix las alsinas centenarias, embrassant un vast recinte é indicant perfectament la disposició dels apartaments y cambres del edifici: en un dels endrets s' veu lo comensament d' una volta, en altre un pa de pedretas, com lo de las bóvedas dels banys de ca'N Casellas, surmontat per un mosaich, que s' despren á trossos y tant esborrat que res s' en pot distingir. La situació es magnífica; col·locat l' edifici en un montícul vora de la carretera de Vich, y molt probablement sobre la antiga via militar ab que 'ls Romans crusaren lo Vallés, domina la plana en una gran extensió y ofereix al espectador una vista encisadora. Avuy los roures y alsinas creixen sens trava en mitj de las destruïdas parets, y sols sas arrels furgan perfidiosas la runa, com si convidessin á descobrir los misteris d' aquells restos ostentosos d' antigues edats. Y no es pas allí sols hont l' aficionat á estudis d' aquesta classe

pot satisfer son anhel d' investigació: més amunt, cap al Nort, prop de l' alta montanya de Tagamanent, abundan los recorts històrichs: allí hi ha un turonet anomenat *La Batalla*, hont es fama que Carlomagne doná una gran batuda als moros invasors y hont se m' assegurá que encara avuy descolgant un poch la terra, se troban fàcilment monedas y objectes d' aquells temps y ossos dels valents que allí lluytaren: també se m' digué que en l' ermita d' allá aprop, nomenada de San Cristófol y aixecada probablement en commemoració de la victoria dels cristians, hi ha ó hi havia una campana que portava l' inscripció: «*Carolus magnus me fecit.*» No vaig tenir temps d' anar á cerciorarm' de la veritat de tots aquestos ditxos: un' altra temporada, si per allá torno, procuraré arribarm'hi y comunicaré á l' *Associació* lo resultat de ma visita.

(Núm. 6.) *Vista de frente de Rosanas*, (propietat del 'marqués d' Alfarrás, á mitj' hora de la Garriga).

Lo portal y la torre sont molt típics: lo conjunt d' anich y modern, enllasantse amorosament, m' inspirá pen-saments, per recorts dels quals, més que per son mérit artístich, qu' es per mí desconegut, vaig treurer la vista. Crech que será obra del segle xii: dintre de la casa res hi ha de notable y sols m' ensenyaren la caixa d' una balles-ta, sens arch, tota corcada, que de cap modo poguí donar á entenent al pagés de vendre'mla. Las dimensions del edifici antich son molt exiguas y la situació no es tampoch molt favorable, puig está dominat per las alturas próximas.

(Núm. 7.) *Vista lateral de l' Iglesia de la Doma*, sobre la Garriga, á l'altre part de la riera.

Tampoch puch donar per avuy molts datos sobre aqueixa antiquíssima iglesia, avans parroquia de la vila, puig no vaig trobar lo Sr. Rector y sols poguí contemplar ab mera curiositat, en l' exterior, la portada, gòtich-bizantina, notable per sa ingenuitat que li dona especial carácter, y en lo interior, la pila baptismal, la de la aygua beneyta y l' altar major, carregat de quadros y retaules pre-

ciosos, representant, si no m'equivoco, la vida del gloriós Sant Esteve, patró de la vila, y alguns altres ab imatges d'altres sants. Una cosa m'sorprengué moltíssim, y fou el que á cada costat del altar y en la mateixa disposició que en la Iglesia de Vallvidrera, hi haguessen dos retaules representant San Pere y San Pau, pero tan iguals á los de aquesta última que sens dupte son obra de la mateixa ma ó han servit los uns de modelo pels altres. Aquesta circumstancia y lo valor de tot lo demás exigeix un altre visita més detinguda, que penso fer més endavant, pero sense aixó confio poder entregar á l'Associació algun altre dibuix de detall, puig vaig ferne l'encàrrech á un company molt aficionat que crech no oblidará sa promesa.

(Núm. 8.) *Vista posterior y lateral del Monastir de Ripoll.*

(Núm. 9.) *Columnas y detalls de restos del mateix.*

Ans de parlar d'aquesta gloria catalana, llevem's la barretina. Si per nostra vergonya ha sigut profanada y jau avuy bárbarament destruhida, alsant contra nosaltres terrible acusació, saludemla tots, companys, ab humil y profundíssim respecte y jurem solemnement trevallar per sa restauració y extendrer per tot Catalunya l'amor á nostres monuments y á nostres grandesas, que fassi impossibles d'aquí endavant semblants delictes de lesa pàtria. Ara entrem.

Admirem la portada, aquesta maravella d'inspiració, aquest prodigi de trevall, teixit incomparable y únich de ciencia y d'art, de severitat y gracia, de simbolisme y de sentiment; página gloriosa d'un gloriós passat, qu'avuy llegim clarament gracias á l'erudició y diligencia d'un il·lustrat ripollés, amantíssim del Monastir, En Joseph María Pellicer y Pagés, que li ha consagrat sos estudis, son temps, y hasta, si aixís s'pot dir, sos caudals. Son germá fou qui m'acompanyá en ma visita á aquella joia, que malmesa y tot, brilla encara ab prou esplendor per enlluhernar la vista y omplir de misteriosa veneració l'cor del viatjer. Si no quedés en peu res més que la porta-

da, aixó sols bastaria per premiar 'ls afanys y fatigas d' un viatge llarch y gens cómodo; poch es lo que hi falta y encara de fácil restauració. No aixís l' interior del temple, obert á tots vents, desolat, desert; de las tres naus que l' formavan sols la de la dreta está en peu; la del mitj y l' altra lateral están del tot derruhidas. Pilots de runa cubreixen las parets y l' herba creix per tot arreu enmantellant las venerables ruinas de místich verdor y abrigant tant sols los nius dels pacífichs aucellets, qu' allá van á acullirse, ben segurs de no ser inquietats: veus' aquí la vida que resta d' aquell gegant de pedra, gloria de nostres avis, ignominia de nostra edat. Los ulls m' espurnejavan al veurer l' estat en que s' troba, per culpa de tots, un monument qu' en otras terras, per sa bellesa, antigüetat y raresa, haurian conservat com prehuada joia ab sant respecte y llegítim orgull. En cambi, aquí ha sofert dos incendis y saqueitjs, l' un l' any 35, pels miquelets, y l' altre 'l 39, pels carlins, y com si encara no estés satisfet lo geni de destrucció que l' havia escullit per víctima, per completar la ruina quedá abandonat llarch espay de temps als instints de rapinya d' empleats del fisco que no ductaren en desfer pedra á pedra y vendreir pessa per pessa los majestuosos restos que, més piadosas, las flamas y las passions políticas havian respectat. No puch assegurarho, pero l' cor me diu que los que tal feren, no eran catalans.

Lo claustro tè tres de sas alas en bastant bon estat: l' altra es á terra. Lo sostre que avans presentava un admirable artesonat, avuy sols ostenta la viga nua, ennegrida y tremolenca. Lo paviment, las parets, las columnas, tot porta estampadas las senyals d' aquellas ratxas furiosas que sobre 'l Monastir se desencadenaren, pero ab tot, aquesta es la part del edifici que més imposa y admira. L' exámen minucios d' aquells capitells pendria molt més temps del que jo tenia á ma disposició, pero guiat per lo amable Sr. Pellicer, vaig passar allí unas dos horas no cansantme d' admirar aquella infinita varietat de dibuixos, aquella exhuberancia d' originalitat, aquella extremada

delicadesa de treball. Las pedras, mès que labradas, semblan brodadas per mans habilíssimas ó moldejadas com flonja cera á l'ardor de potent inspiració. Los fullatges de tota mena, entrellassats de mil maneres; las figuras mès estranyas y capritxosas, que pot somiar la fantasía, monstres horribles, animals doméstichs, feras, signes y emblemas mitològichs, testas venerables d'abats, bisbes, guerrers y reys; adornos y labors primorosos; en que la riquesa de detalls no ofega l'armonía de conjunt; alegoría contínua y atrevida de tot quant cap simbolisar, faulas, tradicions, recorts y glorias; tot aixó, animat per un alé sobrenatural, per un *quid divinum* innegable, transfigura de tal modo la pedra, la fa parlar, la fa viurer, la fa palpitab ab tal forsa y expressió, que'ls ulls, á poch de mirar aquellarcadas y aquells capitells, passant rápidamente de l'admiració á l'encisament y de l'encisament á la visió, representan á l'ànimo sospés y embadalit tot un altre mon de poesia y heroisme, tota un'altra edat de guerrers y sants. Per fret que s'tinga l'cor, allá s'escalfa, y per molt que s'vulgan contenir, allá s'escapan las llágrimas de tots los ulls: allí jeyan nostres comptes, nostres reys, nostres varons mès famosos; profanadas las tombas, oberts los sepulcres, esborrats los noms, ¿qui sab avuy ahont son los que en llur temps il·lustraren la pátria, portanne l'nom á remotas terras, dictant sábias lleys y arrelant per sempre mès l'esperit de verdadera llibertat en los pits de sos fills? Ploreu ab mí y no 'ls cerqueu, perque no 'ls trovareu; ratxas empestadas los han espargit arreu y ni rastre n'han deixat sobre la terra.

Lo mateix l'arxiu, rich tresor que ab afany acumularen los monjos y qual fama s'era tramesa fins al estranger: lo que un providencial pressentiment no feu retirar á temps, com succeheix ab los códices que s'guardan en l'Arxiu general de la Corona d'Aragó, lo demés tot ha sigut devorat per las flamas. Me digué no obstant lo senyor Pellicer que molta part de lo cremat, si bè may podrá recobrar-se com á original, s'es pogut conservar al menys

en son contingut, puig á principis d'est segle, si mal no m' recordo, vingué enviat pel seu govern un prelat francès que s' emportá á París ab la corresponent llicencia tots los documents que s' referían al Rosselló y Provensa y los feu traduhir y estampar en llatí ó catalá en una obra que publicá dit prelat, tornantlos després al Monastir. Publicada l' obra, s' poden dir salvats també per l' historia aquells preciosos papers, convertits avuy en esventadas cendras.

Aixís, per atsars providencials y pels esforços sobre-humans d' alguns entussiasas Ripollesos, s' es conseguit mantenir encara l' Monastir en l' estat d' avuy en dia, que per més llastimós que sia, permet encara alimentar l' esperança d' una próxima é indispensable restauració. Sense aquestos pochos digníssims catalans, sens l' entussiasme que sapigueren infiltrar en lo poble de Ripoll, temps faria ja que l' Monastir haguera desaparegut dessobre la terra y que l' lloch hont s' alsava fora erm y ras com si una maledicció l' hagués xuclat al fons del abisme.

Los disgustos y lluytas qu' han degut passar, los sacrificis que s' han imposat aquestos homes per salvar lo que resta del Monastir, son dignes de ser coneguts per agra-hirsels como mereix la grandesa del servey prestat á la Pátria. Quant, com he dit, ab consentiment oficial s' encevava la rapinya en lo Monastir y arribá l' desvergonyiment fins á vendrel per onse unsas, com si s' tractés, Dèu me perdó, de draps y ferro vell, aquestos bons patricis multiplicaren llurs esforços pera que no s' arribés á cometre tal crim, y obtinguda ab prou fatich l' ordre de suspensió de la venta, y la d' executar las obras més apremiants, lo metje Sr. Raguer, en qual familia sembla que siga herencia consagrada l' amor al monument, coneixent per experiencia que las obras quedarian sens ferse si havían d' esperar-se de la superioritat los recursos y materials, portá lo seu desprendiment fins al punt de destinar á la coberta del claustro, qu' era de moment lo que més urgía, vigas magníficas, bèn secas y ja talladas que feya

temps tenia preparadas per la casa qu' anava á alzar en un dels mellors punts de la vila. Mès tart se rectificá l' alineació del carrer y lo solar quedá inhabilitat per l' edificació, veyent d' aquest modo lo Sr. Raguer perdut enterament son valor per resultat de son impuls entussiasta. —En Joseph M.ª Pellicer, després d' haver regirat innumerable papers y documents y escrit la magnífica Monografia del Monastir que premiá l' *Associació literaria de Girona*, no vaparar fins á distribuhirla entre totas las familias de Ripoll, gratuïtament, y *sols*, com 'ls deya, *pera que coneixessin lo valor d' aquella joya y s' interessessin en sa restauració*. No vuy citar mès exemples, perque gracies á Dèu, son molts y molts los que deuria apilar; servezca aixó de consol á la tristor que os haurá causat la relació dels vandálíchs atropellos avans referits.

Degut en gran part á la constancia d' aquets benemérits varons, s' es conseguit fa poch del Ministeri de Foment la consignació d' un crèdit de dos mil duros per comensar la restauració. Se conta també ab l' apoyo de tots los diputats y senadors de la provincia y de tot Catalunya pera obtenir permís de vendrer tots los terrenos que baixan fins al Ter, propis del Monastir y en els quals estavan situadas las casas dels monjos; y ab aixó, y lo que dongui una subscripció que, per honra nostra, ha de pujar molt, se creu reunir uns set á vuyt mil duros, bastants á deixar l' edifici en estat de resistir per molts anys los embats del temps. Lo primer que s' farà será cubrir lo cruzero; ab aixó n' hi haurá ja prou per tornar l' iglesia al culto; conseguit que sia, lo primer pas, que sempre es lo mès difícil, estará ja dat y no será posible tornar enrera. Tant com los recursos ho permetin, s' anirán arreglant las naus; s' alzará la paret caiguda, se cubrirá la bóveda, se farà desapareixer tota la part greco-romana que per donar mès riquesa al temple anyadiren los monjos l' any 27 y se l' restituirá á sa puresa bizantina. La qüestió será si, com volen las Academias, se li donarán las cinq naus que primitivament tenía, ó bè, com exigeixen las necessitats del culto,

se n' hi deixarán sols tres, tal com avuy se contan. En lo claustro s' arreglará l' sostre, deixant per ara sens alsar la part derruhida; y ab tots los restos se formarà un museo preciosíssim que podrà donar una idea bastant clara de lo que s' haje destruhit. Dèu vulla que s' realisen prompte tals projectes y que expiem en part d' aquest modo las barbaritats comesas. L' *Associació catalanista d' excursions científicas* pot y deu fer molt per lograrho, y en Ripoll se tenen en nosaltres g.ans esperansas que no debem defraudar. Aixís ho he promés allà dalt y sè que no m' fereu quedar malament y que, quant l' hora vingui, tots, cada hú segons sas forsas, contribuïreu á aquesta obra meritoria.

Vinguem ara á lo que he fet durant ma brèu estancia en aquell punt. Confesso ingénuament que quant vegí la portada, vaig quedar espantat y avergonyit de trovarme allà devant, ab l' album sota 'l bras y ab pretensions d' anar á trevallar sériament, com un artista de debó y no com un pobre aficionat, que tot ho gosa perque res coneix. Per copiar passablement la portada sola, un bon artista necessitaria vuyt dias al menys; jo que disposava d' horas, y que, pobret de mí, dibuixo á la bona de Dèu, vaig creurer que seria una nova profanació atrevirme á pujar tan alt. Alló seria un camp digne d' una expedició en massa de tots nosaltres y si l' *Associació* prospera y per medi de sos socis delegats ó corresponsals s' exten y arrela per tot Catalunya, com es de desitjar, no dupto que vindrá l' dia en que tal pensament será realisable y en que las il·lusions y somnis d' avuy serán fets honrosos y aplaudits de nostra historia.

Un' altra rahó tinguí per no fer lo que pensava; á ca'N Ragner m' ensenyaren una magnífica col·lecció de fotografías, tretas per lo distingit Sr. Sala de Barcelona, las quals sortiran bèn prompte formant part d' una nova obra sobre 'l Monastir qu' está preparant lo infatigable senyor Joseph María Pellicer. May podria jo arribar já l' exactitut y perfecció d' aquell delicat trevall; aixís es que per portar solsament á l' *Associació* un recort de mon viatge

y una proba de que no tot havia sigut éxtasis y embadaliment, vaig treurer la vista general del Monastir, desde darrera, que no figura en la citada col·lecció, y després, varias copias que acompanyo com mostra dels trossos de columna que s' guardan ab altres restos en la torre del campaná y en la petita part del cruzero qu' encara conserva la taulada. Que l' *Associació* ho admeti com la modesta ofrenda que porta l' fill á casa á la tornada del viatge; no hi busqui mérits ni ho examini ab severitat; sols aixís creuré que no he fet mal en presentarli.

(Núm. 10.) *Pica d' aygua beneyta del Santuari de Nuria*.—Altre recort de ma expedició á dit punt, que sens cap pretensió ofereixo á la Societat. Lo Santuari es bastant antich y segons me digué l' rector, hi havia pinturas *molt bonas* que cremaren los francesos: no sé fins á quin grau se pot confiar en sa autoritat artística. La pica copiada y dos superbas llantias de plata macissa es lo que 'm semblá més digne d' atenció: després hi ha allí una munió d' *ex-votos*, en los quals ab molta fé s' diuhen uns disbarats esgarrifosos, fins... que s' han alcançat miracles per *intersecció* de la Verge. ¡Dèu nos lliure de semblants interseccions!

Lo que sento no haver pogut portar á l' *Associació* es una col·lecció de vistas d' aquells hermosos paisatges, plens de grandiositat, que s' veuhen incessanment desde Ribas fins á Nuria. Alló es la Suissa catalana, pero ab caràcter propi, que retrata per tot lo de nostra terra: una vegetació espléndida, fresca y somrient de saules, polls, albas y vernedas, prop del riu, lo turbulent é impetuós Freser, que uneix la veu fonda de sa corrent al suau oreig del fullatge; altra més severa y magestuosa de negres pins y abets en las règions superiors delas montanyas, y alcim de moltes d' ellas la nèu puríssima d' irresistible encant. Las cascates y saltants escumejan y barbolan per tots cantons; las áligas revolán á inmensa altura sobre d' ellas ó s' perdan al lluny del horisont detrás dels monts altíssims; la vista contempla ab esglay las rocas colossals inclinadas

sobre l' abisme ó 'ls precipicis sens fons qu' á cada pas s' obren sota 'ls peus del viatjer. A voltas, al girar l' camí, s' veu bermellejar alguna barretina, que indica la presència del home en mitj d' aquella aspre naturalesa; fora d' aixó, sols los ramats de bous que mansament pasturan pels herbosos marges ó las cabras que per tot s' enfilan, son los qui rompan la soletat imponent d' aquelles regions. Ara en aquest temps s' ou també, dos vegadas al dia, lo trinch-trinch dels collars dels matxos que pujan provisions al santuari y més de quatre colps las escopetadas d' algun atrevit cassador, que l' ressó repeteix de roca en roca fins que s' perdan en la distancia. Y tant com se va pujant, totas aquestas veus y tots aquestos sorolls que s' alsan de més avall, se van poch á poch esmortuint y confonent ab lo silenci, com si, al acercarse al cel, la terra s' sentís penetrada de sant respecte. Arribats al cim del *Puigmal*, la vista s' esten d' Espanya á França per un horisont sens límits, que abrassa gran part de la cordillera dels Pyreneus, y desde allí, entremitj de cel y terra, verdaderament no hi ha dingú per descregut que sia que no senti y palpi l' existencia de Dèu. Si algun dia aneu per allà, pujeu al *Puigmal* y m' direu si tinch rahó.

(Núm. 11.) *Monastir de San Joan de las Abadessas*. —Croquis fet á caball y de passada: per aixó es més dolent que lo que hauria sigut si l' hagués fet ab catxassa. Sols per no anarm' en sens rés lo vaig fer: se n' haurá de pendrer la bona voluntat. Bè es veritat que vaig visitar bastant detingudament l' iglesia y lo claustro, més aixó mateix m' impedí luego dedicar al dibuix algunas horas y las torná en minuts. L' iglesia es raríssima; l' entrada es porticada y en la paret tè varias lápidas magníficament conservadas; l' altar major conté una vintena de quadros de gran mérit; l' ara uns frontals de varias épocas, de gran riquesa y gust; lo coro es també una obra mestra de talla y l' camaril del Santíssim Misteri un prodigi d' expressió ingénua y de poderós sentiment. Lo claustro, si bè no tant rich y grandíós com lo de Ripoll, es molt elegant

y esbelt, y causa una impressió molt agradable. No pogueu fer temps allí, ni enterarme per consegüent de tot quant era digne de veurers' y saberse, vaig comprar per l' *Associació* un llibre del Sr. Parassols, Pbre. que tinch l' honra de pregarvos figuri en la Biblioteca: allí trobareu quantas noticias hagueu menester sobre l' dit Monastir.

He acabat ma Ressenya: perdoneu si ha estat massa llarga y escrita com per casa; mon objecte no ha sigut lluhir galas d' istil sino donarvos compte de mas impressions y noticia de lo que os pogués convenir, creyent ab aixó contribuir al fi que tots nos hem proposat y tal volta inspirar á altres, mès capassos que jo d' aprofitarho, lo desitj de fer un viatge com lo mèu.

Espero, Sr. President, qu' en donará compte aixís com del envió del adjunts croquis y dibuixos.— Sr. President de l' *Associació Catalanista d' Excursions científicas*.

RAMON ARABIA Y SOLANAS.

Barcelona 9 d' Agost de 1877.

LO FRAC

i sou apassionats d'aquesta pessa de roba no 'm llegiu, vos ho prego, perquè 'm proposo descarregarhi 'ls llamps de la meva ira per molt temps continguda.

Si, per lo contrari, l'aborriu com jo mateix, vingueu tots á vora meu, veniu y mormurémne ple-gats com reunió de beatas farineras que habent tret al sol tots los draps del vehinat acaban per treure fins al mateix sacerdot de quals mans reberen l'aliment del esperit.

La murmuració deu esser un divertiment molt agradable quan sens com va ni com costa la practican personas de fortuna y distinció. Dochs á la tasca, companys; afeitemnos la llenga, no fos cas que hi quedessen alguns pels y diguemli al frac quatre de frescas; esmolem las estisoras viperinas de la sátira, treyem las embastas al pretensió y ridícol frac, tallemló y retallemló fins que no hi quedi ni la forma de lo qu'era.

De part meva confesso ab franquesa l'animadversió; en aquest moment voldria tenir aprop un bisturí, un got de

fel ben amarganta pera mullar'hi la ploma, pera esqueixarlo, desferlo y tacarlo al meu gust.

Fetas ab ingenuitat aquestas declaracions, prossedim al analisis del frac, aquest *solapat* enemich de la humanitat.

Qu' es lo frac?... Materialment parlant es un vestit d' home que arriba per devant á la cintura y per darrera te dos faldons. Ab tot existeix un' altre definició mes figurada, empero tan exacta com la primera. Qu' es lo frac? La presunció, la farsa, 'l vici y la ganderia empaquetadas dintre alguns pams de panyo fi.

Tractem de probarho. Lo frach es la presunció porque dona á la persona que 'l vesteix las formas del gall d' indi, lo mes presumtuós dels animals. Afigurauvos un senyor ventrút y calvo, ab lo frac cenyit, l' abdomen prominent las camas curtas, lo coll estirat, los faldons aberts com una cua, alguns pels de mostatxo ó barba, que sobre l' ample desert de la cara y de la calva reunidas se presentan com moch de gall, y goseu assegurar qu' ab semblants condicions, no fa competencia l' home, al menys á la vista, ab lo citat animal. A mes aquest vestit acostuma á donar certa inflor á la persona que l' usa; sembla que l' home mes humil desde 'l moment que 's posa 'l frac, contrau l' obligació d' estirarse y mirar per sobre l' espatlla dels seus semblants quan no vesteixen aquesta pessa.

Ab la ajuda del frac s' acostuma á donar á certas festas aristocráticas, ó literarias una pompa, un aparato que senza ell no tindrian.

Lo frac es la farsa, porque ve á esser lo dominó del carnestoltas incessant de la vida; ab ell pot á la seva voluntat disfressarse cualsevol mort de fam. Ab l' ajuda del frac aparentan molts una posició social, una fortuna que están lluny de tenir, ab l' ajuda del frac los llabis deixan anar dolsas paraulas potser quan lo cor vessa mes amargor; ab l' ajuda del frac alguns distreuen la fam y las miserias de la vida en aristocrátichs festins; ab l' ajuda del frach l' home ment, engoleix, vent, mormura y enamora. Hi ha homes en lo mon que sense mes capitals que 'l seu

frac, ni mes armas que la seva llengua s' enfilan al cim de la fortuna humana. Vostre cor es nominal, vostre cervell empedrat de frases de saló, no capissa una idea propia ni un detall generós; no tenint com se sol dir ab que fervos lo be; mes que hi fan aquestas desventatjas... Vestiuvos á tota pressa 'l frac, aqueix bitllèt que assegura lliure pas als espectacles socials; penetreu en los salons ab lo cap dret, la rialleta als llabis vessant d'assí d'allá 'l verí encisador de la galanteria; convertiu aquesta en adulació, enmotlleuvos á tots los gustos, adheriuvos á totas las opinions, elogieu los mérits dels altres, encara que no hi siguin; ofegueu los crits de vostra conciencia baixant devant del pecat lo front, dimitiu per últim vostra personalitat y no tingueu por; vostra será la gloria y vostro 'l pervenir.

Lo frac es lo vici porque representa la ociositat, mare d' aquell en sas diversas llagas y manifestacions. Lo frac es la vagancia, porque á son abrich l' home no treballa, ni produeix res útil als seus semblants ni á ell mateix.

Lo gech, l' honradíssim gech del obrer, tenint lo seu palau y castell en las fábricas y 'ls tallers, banya 'l front del home ab la suor del treball; infundeix vida al univers, pobla d' amor l' aspay, llena fins als núvols lo fum de sas máquinas qu' es l' alé del progres; escampa sobre la humanitat lo goig, las comoditats, los consols y l' or de l' industria. La levita, la noble levita, ab sas ben talladas solapas y sos faldons airosament crehuats pe 'l devant, donant gentilesa al cos y dignitat á la fesomia, es lo vestit del sabi matemátich, del humá fill de Hipócrates, del eloquent jurisconsult, del inspirat artista, del poeta melodiós, y, pera dirho d' un cop de quantas notabilitats han contribuit ab lo seu estudi á calmar los dolors físichs, á educar lo cor del home y á escampar la llum de la ciencia en los ombrívols plechs del humá enteniment.

En cambi 'l frac es una vestidura traidora fins en la forma, com aquellas sirenas de la fábula; per devant sembla un gech, per darrera una levita, sens esser ni una cosa ni l' altre, semblant als monstres marins ab cara de dona

y cua de peix. Lo frac vist per devant inspira bondat y modesta franquesa, vist pe 'l detras inspira vanitat, pedantería, burla y llástima.

Si es cert que en moltes solemnitats cubreix lo cos del erudit académich, del sabi philosoph, del esperimentat polítich, també ho es que may los ha acompanyat en sas llargas horas de estudi y meditació, sino en sos breus moments d'orgull y vanagloria.

Alguns homes no obstant sentan pel frac una verdadera adoració. Quixots de faldons y guant blanch se l' emportan á humils reunions insultant ab sa vanitat la modestia dels concurrents. De persona sabem nosaltres que considera *cursi* y despreciable á tot lo que no te l'honor de ferse ab lo frac, vigila atetment fins l' últim saló y al encendre hi la primera candela corre á posarse aqueixa pessa vergoyosa.

A nosaltres nos causa una repulsió inexplicable. L' usem poquíssimas vegadas; y quan las despóticas exigencias socials nos hi obligan caminem al lloch de la *execució* com baix lo pes d' una condemna. No se 'ns crega humils per aquesta circumstancia, potser es nostre orgull qui 's subleva contra 'l frac, potser recordem fora de temps l' haverlo vist en los mossos de certs cafes y en lo servey de las fondas.

Per últim y en resúmen.

Quan soni l' hora tremenda del fallo inapelable, y destruidas las lleys naturals que regeixen lo concert dels mons, lo mar salti sa barrera, tremoli la terra, s' esbotzin los volcans, s' aturi 'l sol, topin uns ab altres los planetas, s' aixequen los morts espantats y siga tot dol, desolació, ruínas; llavors lo Rey dels reys, des lo cim altíssim del seu poder, ab lo seu séquit d' àngels y justos, lo seu trono de llum y sa terrible balansa, esclamará cridant los mortals á judici:

—Gech, ¿qué ha estat de ta vida?

—Senyor, respondrá aquest humilment, aquí 'm tens esqueixat, y miserable, ma vida ha estat una cadena de

sufriments profitosos. He manejat tota mena d'eynas en camps y tallers, he dirigit màquines en las fàbricas, atiant lo foch al peu de la caldera bullenta; ab la suor del meu rostre y la forsa del meu bras, he construit embarcacions ab que creuhar los mars, he robat á la terra 'l secret de sa riquesa, he alsat palaus al potentat, he vestit al despullat, he dat de menjar al que tenia fam, he interpretat los problemas de la ciencia en construccions útils, duhent á terme projectes gegantins pera honra y bé de la humanitat, sens més premi que 'ls goigs tranquils de la llar entre amargas privacions.

—Gech honradíssim, dirá 'l Jutje Eternal, tú representas lo trevall material, cada gota del teu suor es una perla de ta corona, vina al meu cor y ocupa 'l teu lloch en lo regne dels justos.

Y després dirá l' Etern:

—Levita, donam comte de tos actes:

—Senyor, jo m' acuso d' haver entrat en los salons y festas mundanals, empero en los curts moments de descans despres de difícils trevalls. Després de llargas horas d' estudi, he vessat en forma de llibres sobre l' humanitat rius desabiduría, he resolt los grans problemas de la civilisació, he ilustrat la cátedra y l' enteniment humá ab los resplandors de la ciencia, he sisellat estàtuas, he pintat quadros, he descrit en poemas immortals la idiosincracia de las nacions, he curat lo malalt, he ensenyat al ignorant, y ab combinació ab lo gech, bras del meu cap, he encadenat á mos peus lo llamp, esgrimint lo telégrafo de cap á cap de la terra, he disparat la locomotora com una fletxa de diamant, ferint lo cor de las montanyas, saltant abismes, suprimint distancias, enlassant pobles y duhent per tot arreu los productes de la terra y de la industria, he solcat los mars en totas direccions, á ma voluntat he separat continents, duhent la civilisació á terras desconegudas; he arrancat á la volta del cel lo secret dels mons, he profetisat las catástrofes terrestres, en lluyta oberta y guanyador contra la terra, 'l mar y l' ayre.

—Prou; ho noble levita, tu representas lo trevall intel·lectual, la ciencia y el pensament; palanca d' Arquímedes qu' has mogut lo globo, ànima de la meva ànima vina al meu cor.

—Y tu, frac sens ventura, que has fet del temps?...

—*Mea culpa confiteor, Domine*—s' exclamarà aquest agotant sas llatinadas y desfentse en cortesías sibarítiques, orgullós m' he dormit en brassos del festí. Bufó ridícol ab pretensions de grave, he viscut trapitjant catifas y vestits, he vessat las alabansas fins pe 'ls colsos, y l' orgull y la calumnia. He adulat, mentit; he dragat, engolit, ballat; no he fet res de profit y m' he burlat de qui ho feya.

Y així dient, y així imaginant las portas del Paradís dintell dels salons hont may se li negà la entrada, nostre cínich sibarita donará un pas envers la gloria y al intentar lo segon pas:

—*Vade retro, frac!*—s' exclamarà 'l gran Jutge atornant l' univers.

Y àngels y querubins, sans y diables, terra y cel, justos y condempnats, repetirán en formidable cor:

—*Vade retro, frac!*

Y destrossat caurà per sempre als inferns.

JOAN TOMAS SALVANY.

LA GRAN CIUTAT

Y 'L POBLET

dretas he afegit lo calificatiu *gran* á la paraula *ciutat*, perque al tractar d' aquesta no 'm refereixo precisament á la ciutat, sino á la gran ciutat. La ciutat, senzillament aixís, té encare molt de poble; las costums s' hi conservan encare d' una manera mes ó menos típica y ab tendència quasi patriarcal, y las proporcions no deixan de ser reduhidas. La ciutat á que jo 'm refereixo no es donchs la petita capital de provincia, ni la població que per mes que haja passat dels límits de la vila, té encara ressabis d' aquesta, no; jo 'm refereixo á eixos grans centres en que sembla que la humanitat tendeixi al políglotisme, á eixas grans poblacions que no tenen cap reminiscencia del poble y de la vila, en que 'l progrés hi escampa sos millors tresors, en que la vida pren certa vertiginosa corrent que la gasta mes aviat que de costum, en que hi ha universitat y museos y molts soldats y mols col·legis y moltas donas perdudas y molts misteris y molt de diner; eixas poblacions, en fi, en que lo que passa en un carrer

es ignorat en l' altre, en que en una casa hi ha ball y en la del costat s' hi vetlla un mort, en que hi viuhem patint tantas criaturas desconegudas, en que ningú pren part en las desgracias del vehí, en que las músicas omplen l' ayre ab sos tons ofegant los tons dels sospirs y dels planys, en que'ls jardins públichs somriuhen verts y brillants, y mentres per un passeig hi roda luxosa carretela, al fons del fosso algú hi mor de fret, y mentres lo pródich gasta sa fortuna en poch's dias, lo treballador y económic menestral arreplega un petit capital de quarto en quarto, y mentres los disbauxadors s' embruteixen en l' orgía, la germaneta dels povres dorm tranquilament preparantse al treball del nou dia. Per aqueixa classe de poblacions hi hauria de haver un títol especial, alguna paraula que designés que son mes que simples ciutats; pero 'l títol no hi es, y no tenim mes remey que calificarlas de *grans ciutats*. Aquesta paraula es molt vaga, ja ho se, pero sino n' hi ha d' altre ¿quin remey tenim?

En quant al *poblet*, he escullit lo diminutiu, perque he volgut parlar de la associació humana com á fonament del Estat en la mes elemental espresió, en antítesis de l' altra, de la gran ciutat, qu' es precisament l' extrem contrari. Lo poblet es lo lloch humil, lo quasi insignificant conjunt de casas en que no podeu alzar la ma que no ho sápig a tothom. Allí s' hi viu en familia; lo vehí os dona consells sense que 'ls hi demanéu, y sembla qu' ha contat tots los diners de la vostra caixa; un foraster es reparat encara no entra al poble y la noticia de sa presencia s' esten desseguida per tots cantons; tothom sab lo que cull *fulano* y *sutano*, ab qui 's casa tal ó qual noya, que ha anat á fer á ciutat aquell ó aquell altre; tothom visita á tothom, y encara mes, quasi tothom es parent de tothom! La vida s' hi mostra tan senzilla, en manifestacions tan primitives, que sembla rellicar sense cap misteri; los dias son iguals los uns als altres ¿qué dich los dias? las horas transcorren en la mes voluptuosa monotonía; tothom se lleva á la mateixa hora, tothom menja á la

mateixa hora, tothom se 'n va al llit á la hora mateixa. A la mes petita desgracia que tingáu, tota la gent del poble acut á la vostra casa, aixis com també hi acut á la mes petita festa; ¿se os mor un fill, lo pare, l' avi, lo germá? ningú gosa fer manifestacions d' alegría; s' hi havia una serenata, una anada projectada, se sospenen. ¿Se casa la vostra filla, la vostra germana, os caséu vos mateix? sembla que s' haja casat una noya de cada casa.

A quantas consideracions, á quan estranyas reflexions se presta la comparació entre la gran ciutat y 'l poblet! ¡quantas gradacions desde aquest á aquella! quants sigles representa lo trázit de l' un á l' altra! Lo poblet es l' expressió dels límits, es la concentració de la societat, de la vida; la gran ciutat, com he dit, es la tendencia al poliglòtisme; los límits s' hi perden, los clars-obscurs augmentan; lo disfumino hi representa lo principal paper. En lo poblet, sense que res os digan, coneixeréu allí hont acaba; ¡qualsevol criatura ho coneix! una petita plassa, uns quants carrers estrets y res mes. Quan trobéu lo portal, si n' hi ha, sou al camp desseguida, sou en ple camp; la naturalesa recobra son domini; los horts s' estenen fins á las casas. A la gran ciutat succeheix lo absolut contrari, pasáu carrers y mes carrers y altres mes y quan os sembla haver acabat la ciutat, esta no ha acabat encara; trobéu solars en venda y altrás casas y altres carrers comensats, y tapias que s' entrellasan y no os deixan passar y monuments y passeigs. Ningú es capás de dir: «Aquí acaba la població.» Per' anar al camp heu de caminar moltas horas; pera veure á la Naturalesa com recobra son domini, heu de pujar el tren. Los arbres, si n' hi ha, son de jardins públichs y paseigs; las flors son en torretas; y després, quan dihéu: *Ara si que 'n so fora de la ciutat*, encara trobéu la fábrica del gas y 'l cementiri y establiments y xemeneyas.

En la part moral succeheix lo mateix qu' en la part material; en lo poblet hi ha límits, en la gran ciutat aquells van esborrantse; allí la familia s' concentra, aquí s' es-